

#16 Synthese en aanbevelingen voor het beleid

Myriam Dumortier, Maarten Hens

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

#16

- **Zeldzame soorten die gebonden zijn aan zeer specifieke leefgebieden nemen af, terwijl algemene, stikstof- en warmteminnende soorten toenemen. Daardoor vermindert de variatie in de natuur. Dit is de meest zichtbare dimensie van het verlies van biodiversiteit.**
- **De belangrijkste oorzaken van het huidige verlies van biodiversiteit in Vlaanderen zijn enerzijds verlies en versnippering van leefgebieden en anderzijds vermesting. Het beleid ter zake levert resultaten, maar is ontoereikend om het verlies van biodiversiteit te kunnen stoppen.**
- **Alle beschikbare gegevens wijzen erop dat voor de volgende decennia klimaatverandering en invasies van uitheemse soorten de biodiversiteit ernstig bedreigen. Om de potentiële versnelling van het verlies van biodiversiteit op te vangen is het van belang de oorzaken van de verschillende verstoringen nog grondiger aan te pakken (ruimtegebruik, emissies van vermestende stoffen en van broeikasgassen, in- en uitvoer van soorten). Bovendien is het belangrijk voldoende grote natuurgebieden zorgvuldig te beheren, alsook daarbuiten een basisnatuurkwaliteit te garanderen. Met de huidige inspanningen kan de Europese doelstelling om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen niet worden gehaald.**
- **Vlaanderen heeft moeite om de doelstellingen van de Europese natuurrichtlijnen te realiseren. Zelfs met de sterke juridische bescherming die de Europese Habitatrichtlijn biedt, is het zonder bijkomende inspanningen vanuit het ruimtelijke beleid, het milieu-, klimaat- en landbouwbeleid niet mogelijk om de doelen van die richtlijn te halen.**
- **Positief is alvast de verhoogde participatie in het stoppen van het verlies van biodiversiteit en het streven naar een duurzaam gebruik van de natuur, niet alleen bij natuurverenigingen, maar ook bij landbouwers, bosbeheerders, jagers en de verige burgers. Die diverse benaderingen zijn veelal complementair en kunnen – indien ze samenhangend worden ingezet – elkaar versterken.**

- **Om de diverse beleidsinstrumenten optimaal te kunnen inzetten zijn concrete Vlaamse en gebiedsgerichte doelen nodig en dienen de inzet en de effecten van die instrumenten regelmatig te worden opgevolgd.**

Dit hoofdstuk brengt de belangrijkste bevindingen uit de verschillende hoofdstukken van het NARA 2007 samen, plaatst ze in een bredere en in een internationale context en komt tot aanbevelingen voor het beleid. Waar nodig wordt aanvullende informatie gebruikt van de website natuurindicatoren en uit literatuurbronnen. In 2007 moesten alle lidstaten aan Europa rapporteren over de voortgang die ze boekten in het kader van de Habitatrictlijn. Dit Natuurrapport schenkt daarom bijzondere aandacht aan de uitvoering van de Habitatrictlijn in Vlaanderen. Ook de vraag in het Vlaams regeerakkoord naar een evaluatie van de instrumenten uit het natuur- en bosbeleid krijgt extra aandacht.

01 Vaststellingen

1.1 Biodiversiteit

De natuurlijke biodiversiteit in Vlaanderen in de 20ste eeuw omvatte ongeveer 40.000 soorten wilde planten en dieren (eencelligen niet inbegrepen). Van 6 % is geweten dat ze in de loop van de eeuw verdwenen zijn. Daarnaast staat 28 % op de Rode Lijst. Het gaat om soorten van zeer specifieke leefgebieden met een beperkt aanpassingsvermogen (specialisten, bv. gentiaanblauwtje), soorten van het landbouwgebied (bv. veldleeuwerik) en soorten van een voedselarm milieu (bv. libellen van voedselarme vennen) (tabel 16.1).

Een aantal soorten gaan vooruit. Dat zijn meestal soorten zonder voorkeur voor specifieke leefgebieden (generalisten, bv. ekster), soorten van warmere leefgebieden (bv. sommige libellen, zie NARA 2005) en soorten van een voedselrijk milieu (bv. grote brandnetel) (tabel 16.1). Daarnaast zijn er ook soorten die zich succesvol aangepast hebben aan veranderingen in hun leefgebied (bv. steenmarter) of die het goed doen dankzij gerichte inspanningen (bv. vleermuizen).

Bijna alle habitats (96 %) uit de bijlage van de Habitatrictlijn die in Vlaanderen aanwezig zijn, bevinden zich in een ongunstige staat van instandhouding. Zij dreigen te degraderen tot vooral meer voedselrijke habitat wanneer niet spoedig de nodige maatregelen worden genomen.

Uit bovenstaande vaststellingen blijkt dat zeer specifieke leefgebieden degraderen tot meer algemeen, meestal voedselrijk leefgebied en dat heel wat aan die leefgebieden gebonden zeldzame soorten afnemen. Dat verlies van biodiversiteit wordt enigszins gecompenseerd door de uitbreiding van warmteminnende soorten en door de capaciteit van enkele soorten om zich aan te passen, maar ook door gerichte beschermingsmaatregelen. Daartegenover staat dat een aantal algemene soorten, inclusief enkele uitheemse

Tabel 16.1:
Vaststellingen in
NARA 2007 inzake
soorten.

Toename of stabiel	Afname
Broedvogels van bossen, algemene broedvogels en watervogels nemen toe (hoofdstuk 1).	Broedvogels van het landbouwgebied gaan achteruit (hoofdstuk 1).
Libellen van voedselrijke wateren en warmte minnende libellen breiden uit (hoofdstuk 1).	Libellen van voedselarme vennen en plassen gaan achteruit (hoofdstuk 1).
27 % van de soorten uit de bijlagen van de Habitatrictlijn die in Vlaanderen leven bevindt zich in de beoogde gunstige staat van instandhouding (hoofdstuk 2).	73 % van de soorten uit de bijlagen van de Habitatrictlijn die in Vlaanderen leven, bevindt zich niet in de beoogde gunstige staat van instandhouding (hoofdstuk 2).
Landplanten van voedselrijk milieu nemen toe (hoofdstuk 4).	Land- en waterplanten van voedselarm milieu en waterplanten van matig voedselrijk milieu gaan achteruit (hoofdstuk 4).
Stikstof- en warmteminnende korstmossen breiden uit.	Stikstofgevoelige korstmossen gaan achteruit (hoofdstuk 4).
Vlinders en libellen die hun vliegseizoen verlengen, breiden uit (hoofdstuk 5).	Vlinders en libellen die hun vliegseizoen niet verlengen, breiden minder of niet uit of gaan achteruit (hoofdstuk 5).
De laatste vijf jaar werden jaarlijks 25 nieuwe uitheemse soorten in de natuur in Vlaanderen gevonden, sommige ervan breiden zich sterk uit (hoofdstuk 6).	

soorten, verder uitbreiden. Daardoor vermindert de variatie in de natuur. Dat is de meest zichtbare dimensie van het verlies van biodiversiteit. Een schatting op wereldschaal laat zien dat het verlies van biodiversiteit in de 20ste eeuw 1000 keer sneller verliep dan daarvoor [134].

Zowel in Vlaanderen als op wereldschaal is de aan zoet water gebonden biodiversiteit tijdens de voorbije eeuw het meest achteruitgegaan (hoofdstuk 2, 3, 4, [134]). Precies daar is het laatste decennium het duidelijkste herstel zichtbaar. In Vlaanderen reageren een aantal soorten positief op de evolutie van zeer slechte naar slechte tot matige waterkwaliteit (bv. libellen, watervogels, vissen). De locaties met een zeer goede waterkwaliteit blijven evenwel moeilijk te beschermen of uit te breiden (door bv. fosfaatdruk op voedselarme beken) en het risico op verdere achteruitgang van de meest kwetsbare watergebonden soorten blijft daardoor groot (bv. drijvend waterweegbree, zie voorpagina).

1.2 Verstoringen

De belangrijkste oorzaken van het huidige verlies van biodiversiteit in Vlaanderen zijn enerzijds verlies en versnippering van leefgebieden en anderzijds vermessing.

Het Vlaamse landschap behoort tot de meest verstedelijkte van Europa en die verstedelijking blijft toenemen [80]. Tussen 1994 en 2006 nam de bebouwde oppervlakte in Vlaanderen met 39.800 ha toe (2,9 % van de Vlaamse landoppervlakte), vooral ten koste van landbouwgebied [273]. De voorbije decennia evolueerde de Vlaamse landbouwoppervlakte tot de meest productieve, maar ook de meest natuurarme van Europa (hoofdstuk 13). Door de verstedelijking en de intensivering van de landbouw raken de leefgebieden van planten en dieren steeds meer geïsoleerd. Sommige soorten kunnen niet overleven indien hun leefgebieden te klein zijn (bv. roerdomp) of indien ze zich onvoldoende kunnen verplaatsen tussen de verschillende leefgebieden die ze tijdens hun levenscyclus nodig hebben (bv. fint, zie hoofdstuk 15). Doordat uitwisseling tussen populaties bemoeilijkt wordt treedt bij sommige soorten genetische verarming op (bv. rivierdonderpad, zie NARA 2003). Ook op wereldschaal wordt verlies en versnippering van leefgebieden als belangrijkste oorzaak gezien van het verlies van biodiversiteit gedurende de voorbije eeuwen [263]. Om die verstoring in te perken voorzien het Vlaamse ruimtelijk beleid en het natuurbeleid 125.000 ha (9,2 % van de Vlaamse landoppervlakte) Vlaams Ecologisch Netwerk, met daarnaast natuurverwevings- en natuurverbindingsgebieden. Het doel is om tot grotere en beter verbonden leefgebieden voor planten en dieren te komen. Meer dan drie jaar na het streefjaar in het Natuurdecreet (2003) en enkele maanden voor het eind van het streefjaar in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (2007) zijn 70 % van het Vlaams Ecologisch Netwerk en slechts 0,7 % van het natuurverwevingsgebied afgebakend. De afbakening loopt achter op schema en tussen 2003 en 2007 is er nauwelijks nog vooruitgang geboekt (hoofdstuk 10).

Ook vermessing is een belangrijke oorzaak van het verlies van biodiversiteit in de twintigste eeuw [158, 185]. Op wereldschaal wordt voorzien dat de vermessingsdruk de volgende 50 jaar nog zal toenemen [134], terwijl in Vlaanderen die toename dankzij de beleidsinspanningen stagneerde (hoofdstuk 4). Op dit ogenblik behoort de emissie van stikstof en fosfor naar het natuurlijke milieu in Vlaanderen tot de hoogste van Europa (hoofdstuk 4). In 8 % van de oppervlakte kwetsbare natuur is de stikstofdepositie voldoende gedaald om geen bijkomende schade meer te berokkenen aan die natuur, in de overige 92 % wordt wel nog bijkomende schade veroorzaakt. In oppervlaktewateren is momenteel het aandeel van de meetpunten dat de door Europa gevraagde goede ecologische kwaliteit bereikt, gestegen tot 25 %. Verontrustend is dat zowel voor de stikstofdepositie als voor de waterkwaliteit de gunstige evolutie de laatste jaren weer afvlakte.

De impact van verstoringen uit zich dikwijls pas met vertraging. Dat heeft te maken met de inertie van de natuurlijke processen (vertraagde respons op verstoring), alsook met de tijdsperiode die nodig is om de effecten op de biodiversiteit vast te stellen (o.a. doordat die effecten dikwijls op andere plaatsen of tijdstippen tot uiting komen). Daardoor zullen in de toekomst nog soorten uitsterven omwille van verstoringen uit het verleden (zie o.a. [97, 156, 211]). Ook de impact van herstel uit zich dikwijls pas met vertraging (zie ook NARA 2005, p. 187). Voor bv. verzuringgevoelige korstmossen is het herstel nog niet ingezet (hoofdstuk 4).

1.3 Bijkomende bedreigingen

Alle beschikbare gegevens wijzen erop dat gedurende de volgende decennia klimaatverandering en invasies van uitheemse soorten een ernstige bijkomende bedreiging zullen vormen voor de biodiversiteit. Die bedreigingen gebeuren op een groter schaalniveau en zijn moeilijker beheersbaar dan de huidige verstoringen. Waarschijnlijk zullen ze tegen het einde van de 21ste eeuw de dominante oorzaak van verlies van biodiversiteit en verstoring van de natuur zijn, zowel op Vlaams als op mondiaal niveau [134].

Dit Natuurrapport brengt nieuwe aanwijzingen voor de actuele impact van klimaatverandering op de natuur in Vlaanderen. Sommige soorten reageren positief op klimaatverandering. Zo is tijdens de voorbije 20 jaar de vliegperiode van vlinders en libellen gemiddeld met twee weken verlengd (hoofdstuk 5). Hoe meer de vliegperiode verlengt, hoe meer deze soorten zich uitbreiden. Andere soorten die zich minder of niet aanpassen lopen het risico achteruit te gaan (bv. pad met onvoldoende winterslaap, hoofdstuk 5). Doordat sommige soorten zich meer en andere zich minder aanpassen, dreigen bovendien wijzigingen in de voedselketen en verlies van ecologische samenhang. Dat geldt bijvoorbeeld voor de bonte vliegenvanger, waarvan de aankomstdatum minder vervroegt dan het uitkomen van rupsen, die de voornaamste voedselbron voor zijn jongen vormen [220]. Het 'International Panel on Climate Change' schat dat zelfs met een snelle transitie naar een 'lagekoolstofeconomie' de temperatuur wereldwijd gemiddeld met 1,5-2,5 °C boven het pre-industriële niveau zal stijgen. Daarbij dreigt op wereldschaal een verhoogd risico op uitsterven voor 20-30 % van de onderzochte soorten, alsook een significante verandering van de structuur en het functioneren van de natuur [111]. Daarnaast kan het internationale beleid ten aanzien van klimaatverandering implicaties hebben voor de biodiversiteit, zowel in positieve zin (bv. nieuwe interesse voor beheer-afval uit natuurgebieden) als in negatieve zin (bv. verhoogde ruimtedruk door de uitbreiding van energiegewassen).

Door de toenemende mobiliteit van mensen en goederen worden – al dan niet bewust – steeds meer soorten planten en dieren in- en uitgevoerd. De laatste vijf jaar nam het aantal uitheemse soorten in de natuur in Vlaanderen toe met meer dan 25 nieuwe soorten per jaar (hoofdstuk 6). Sommige uitheemse soorten breiden zich sterk uit (bv. Amerikaanse vogelkers) en kunnen inheemse soorten verdringen en leefgebieden veranderen [268]. Indien onvoldoende wordt ingegrepen, lopen de bestrijdingskosten hoog op (hoofdstuk 6). Het Vlaamse beleid ten aanzien van die invasieve soorten verloopt weinig gestructureerd.

De verschillende verstoringen en bedreigingen versterken elkaar. Hun gelijktijdige inwerking verzwakt de veerkracht van de natuur [266, 134]. De veerkracht is het vermogen om zich te herstellen en te reorganiseren na ernstige verstoringen. Het is zeer waarschijnlijk dat er in verstoorde, minder veerkrachtige natuur een toegenomen risico is op niet-lineaire en plotse veranderingen die soms moeilijk omkeerbaar zijn, zoals het uitbreken van plagen en algenbloei, [134]. Het vermogen om verstoringen op te vangen is er uitgeput.

1.4 Europese Habitatrichtlijn

De Habitatrichtlijn heeft tot doel een aantal soorten en habitats die mondiaal bedreigd zijn, en waarvoor Europa een centrale rol vervult, te beschermen. Voor de bescherming van die soorten en habitats worden onder meer Habitatrichtlijngebieden afgebakend. Met zijn 7,5 % Habitatrichtlijngebied scoort Vlaanderen zwak in vergelijking met het Europese gemiddelde, maar goed in vergelijking met de omliggende economische topregio's (hoofdstuk 9). Dankzij de richtlijn moeten ontwikkelingen in en om de Habitatrichtlijngebieden (bv. infrastructuurwerken) rekening houden met de instandhouding van die soorten en habitats. Beschadiging kan alleen bij gebrek aan alternatieven en voor 'dwingende redenen van groot openbaar belang' en dient te worden gecompenseerd (bv. herstel van slikken en schorren na de verdieping van de Zeeschelde).

Voor de instandhouding van de soorten en habitats waarop de Habitatrichtlijn focust, is meestal een gericht beheer nodig. Op ongeveer een derde van de bijna 102.000 ha Habitatrichtlijngebied wordt het beheer financieel ondersteund door de overheid (natuurgebied, uitgebreid bosbeheerplan, beheerovereenkomst) (hoofdstuk 9). Dat is een merkelijk lager aandeel dan in andere EU-landen [81]. Een vijfde van het Habitatrichtlijngebied is in landbouwgebruik en daar is op iets minder dan een derde van de oppervlakte een natuurgerichte bemestingsbeperking van toepassing (hoofdstuk 9). Deze instrumenten zijn generiek van aard en richten zich niet specifiek op de soorten en habitats uit de richtlijn. Voor 25 % van de Bijlage IV-soorten met een leefgebied in Vlaanderen zijn er soortbeschermingsmaatregelen in uitvoering (hoofdstukken 2 en 9). De uitvoering van maatregelen voor de instandhouding van de soorten en habitats uit de Habitatrichtlijn lopen achter op de afbakening.

Slechts 4 % van de in Vlaanderen aanwezige habitats en 27 % van de in Vlaanderen levende soorten waar de Habitatrichtlijn zich op richt, bevindt zich in de beoogde gunstige staat van instandhouding (hoofdstukken 2 en 3). De juridische bescherming en instandhoudingsmaatregelen volstaan niet om het voortbestaan van die soorten en habitats te garanderen. De bedreigingen moeten brongericht worden aangepakt. Voor de watergebonden natuur is de zorg voor de milieukwaliteit vervat in de Kaderrichtlijn Water. De Kaderrichtlijn Water vult de Habitatrichtlijn ook aan inzake de instandhouding van natuurlijke processen.

1.5 Instrumenten van het Vlaams natuur- en bosbeleid

Het Vlaamse beleid zet voor de instandhouding van de biodiversiteit en het duurzame gebruik van de natuur een veelheid aan instrumenten in. Dat is van belang om de vele componenten van de biodiversiteit en de diverse actoren te kunnen betrekken [241]. De inzet van veel instrumenten evolueert positief: de oppervlakte natuurgebied stijgt (hoofdstuk 7), het aantal beheerovereenkomsten met landbouwers neemt toe (hoofdstuk 13), private bosbeheerders besteden, gestimuleerd door de bosgroepen, steeds meer aandacht aan de ecologische functie van hun bos (hoofdstuk 12) en via de samenwerkingsovereenkomst en de regionale landschappen stijgt het aantal lokale initiatieven inzake natuur (hoofdstuk 14). Voor sommige instrumenten worden oppervlakte-doelen uit het MINA-plan 3 wel (bv. beheerovereenkomsten voor kleine landschapselementen) en voor andere niet (bv. 'oppervlakte met effectief natuurbeheer', beheer-

overeenkomsten botanisch beheer) tijdig bereikt. Hoewel er steeds meer natuurreservaten erkend worden, is er een afname van de gesubsidieerde aankoop van terreinen, wat bijdraagt tot het niet tijdig halen van de doelstelling inzake 'oppervlakte met effectief natuurbeheer'. De openstelling van erkende natuurreservaten is sinds 2000 met 70 % toegenomen (hoofdstuk 8).

Dankzij deze instrumenten verhoogt de participatie in het stoppen van het verlies van biodiversiteit en het streven naar een duurzaam gebruik van de natuur. Overheden en natuurverenigingen leggen zich vooral toe op natuurgebieden, waar getracht wordt optimale omstandigheden te creëren voor veel bedreigde soorten (hoofdstuk 8). Landbouwers, bosbeheerders, jagers, lokale overheden en regionale landschappen richten zich eerder op de natuur buiten de natuurgebieden (hoofdstuk 12, 13, 14). De waterbeheerders houden zich bezig met de watergebonden natuur. Deze diverse benaderingen zijn veelal complementair en kunnen – indien ze samenhangend worden ingezet – elkaar versterken.

De effecten van de verschillende instrumenten op de natuur zijn moeilijker te evalueren. Voor geen van de instrumenten zijn immers natuurdoelen op schaal Vlaanderen geëxpliciteerd, noch naar inhoud of locatie, noch naar timing (hoofdstuk 7). Voor de recreatieve en economische doelen van natuur- en bosgebieden geldt dezelfde vaststelling (hoofdstukken 11 en 12). De natuurrichtplannen kunnen daarbij een sleutelrol vervullen, maar de vooruitgang ervan blijft beperkt (hoofdstuk 10). Bij de invulling van de instrumenten overheerst momenteel een bottom-upbenadering. Vlaamse natuurdoelen kunnen alleen worden afgeleid uit de doelen geformuleerd in lokale beheerplannen. Zo streven de beheerplannen van 70 % van de oppervlakte erkend natuurreservaat gezamenlijk naar 37 % halfnatuurlijk grasland, 24 % bos, 15 % moeras, 11 % heide en vennen en 8 % mozaïeklandschap (hoofdstuk 8). Met de instandhoudingsdoelstellingen zullen voor het eerst natuurdoelen op Vlaams niveau geconcretiseerd worden. Die zullen de diverse actoren in en om de Vogel- en Habitatrichtlijngebieden alvast een eerste houvast bieden (hoofdstuk 9).

Om het natuur- en bosbeleid te kunnen optimaliseren voorziet de Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2004-2009 een objectieve evaluatie van de ingezette instrumenten. De beleidsnota stelt dat hiertoe kan worden aangesloten op onder andere het Natuurrapport. Een dergelijke evaluatie dient zowel de efficiëntie, de effectiviteit als de billijkheid in beschouwing te nemen. Een analyse van de beschikbaarheid van gegevens leverde volgende knelpunten (hoofdstuk 7):

- Op schaal Vlaanderen is er onvoldoende zicht op de relatie tussen begrotingsuitgaven en de inzet van instrumenten om de efficiëntie van de instrumentenmix te kunnen evalueren (hoofdstuk 7).
- De digitale dataopbouw inzake de inzet van instrumenten is nog in ontwikkeling. De natuurgebieden-databank is tot op heden onvolledig ingevuld en voor de instrumenten van het bosbeleid bestaat nog geen dergelijk systeem. Het is uiteraard aangewezen naar één centrale databank inzake natuur- en bosbeleidsinstrumenten te evolueren.
- De monitoring van de effecten van de diverse instrumenten verloopt weinig gestroomlijnd: van bijna de helft van de oppervlakte natuurgebied, bos met bosbeheerplan en landbouwperceel met beheerovereenkomst zijn geen gestandaardiseerde ecologische gegevens beschikbaar (hoofdstuk 7). Alleen voor de erkende natuurreservaten is een beperkte evaluatie van de doelbereiking mogelijk (hoofdstuk 8).

- De evaluatie van de billijkheid houdt zich bezig met de vraag of de gevolgen van de instrumenten evenredig verdeeld zijn over de verschillende betrokkenen. Over de billijkheid van de verschillen de instrumenten uit het natuur- en bosbeleid in Vlaanderen zijn geen wetenschappelijke gegevens beschikbaar.

Hierdoor beperkt de evaluatie van de instrumentenmix in dit Natuurrapport zich noodgedwongen tot een evaluatie van het bereiken van natuurstreefbeelden in 1660 ha voldoende gedocumenteerd erkend natuurreservaat (hoofdstuk 8). Die waren tegen eind 2006 voor 88 % van de oppervlakte gerealiseerd. Uit de screening blijkt dat de vereiste gegevens voor een evaluatie van de instrumentenmix niet op korte termijn beschikbaar zullen zijn. Ook op internationaal niveau stelt zich de problematiek dat de effectiviteit van natuurbehoudsinstrumenten veel minder gedocumenteerd is dan de effectiviteit van andere beleidsinstrumenten [267]. Daardoor worden natuurbehoudsinstrumenten gemakkelijk vatbaar voor kritiek en missen ze kansen voor optimalisatie [70]. Naast een versterking van de opvolging van de instrumenten voor een ex-postevaluatie [178], dient ook de ex-ante-evaluatie op basis van ecologische en ecologisch-economische modellen (scenario-onderzoek) te worden verkend (hoofdstuk 7).

02 Aanbevelingen voor het beleid

De oorzaken van het huidige verlies van biodiversiteit zijn nog niet onder controle en bijkomende negatieve invloeden van klimaatverandering en van de instroom van uitheemse soorten blijken onafwendbaar. In deze omstandigheden wordt het moeilijk om de Vlaamse (MINA-plan, Natuurdecreet) en internationale (2010-doelstelling, Habitatrictlijn) natuurdoelen te halen. Daarom is het van belang de bronnen van de verschillende verstoringen nog grondiger aan te pakken (ruimtegebruik, emissies van vermestende stoffen en van broeikasgassen, in- en uitvoer van soorten), voldoende grote natuurgebieden zorgvuldig te beheren [269] alsook daarbuiten een basisnatuurkwaliteit te garanderen. Dit laatste dient onder andere om – waar mogelijk – verschuivingen van populaties toe te laten wanneer leefgebieden ongeschikt worden. In die context is een snelle en kwaliteitsvolle uitvoering van volgende acties prioritair:

- Het Vlaamse natuur- en bosbeleid dient, in functie van de algemene internationale doelen, concrete Vlaamse én gebiedsgerichte natuurdoelen vast te leggen, naar analogie en in afstemming met de instandhoudingsdoelen in het kader van de Vogel- en Habitatrictlijnen. De natuurrichtplannen vervullen daarbij een sleutelrol. Deze doelen situeren zich niet noodzakelijk op soort- of habitatniveau, maar ook op ecosysteem- of op genetisch niveau. Ze zijn niet alleen reactief (bv. herstel van Rode Lijstsoorten), maar ook proactief (instandhouding van ecosysteemstructuren en -processen of van sleutel-, paraplu- of indicatorsoorten) [264, 267]. Ook de recreatieve en economische doelen van natuur- en bosgebieden dienen te worden geëxpliciteerd. Die moeten uitgaan van maatschappelijke behoeften en draagkracht van de natuur. Duidelijke doelstellingen zijn van belang om (1) de instrumenten samenhangend en doelgericht in te zetten, (2) ook andere beleidsdomeinen meer natuurgerichte inspanningen te laten leveren, (3) multifunctioneel gebruik van het landschap te optimaliseren en (4) meer duidelijkheid en zekerheid te geven aan alle betrokkenen bij de open ruimte.

- In functie van die doelen dienen ruimte-, natuur-, bos-, water- en landbouwbeleid het Vlaams Ecologisch Netwerk, met de natuurverwevings- en natuurverbindingsgebieden, optimaal te realiseren. Een nauwe samenhang met de Vogel- en Habitatrichtlijngebieden is daarbij van belang. Daarbij zijn grote eenheden natuur, waar natuurlijke processen ruimte krijgen, waar effecten van klimaatverandering kunnen worden opgevangen en waar de kansen voor het creëren van een natuurgerichte milieukwaliteit het grootst zijn, onontbeerlijk [271]. Natuurverbindings- en natuurverwevingsgebieden dragen onder meer bij tot de instandhouding van de biodiversiteit in die grote eenheden natuur [265, 68]. Soorten die zich actief door het landschap verplaatsen vullen de verbindingfunctie mee in [270]. Een derde van de gewasproductie hangt voor zijn bestuiving overigens af van de natuurlijke fauna [269]. Een intensieve samenwerking met alle betrokkenen bij de open ruimte is essentieel.
- In functie van die doelen dient het milieubeleid de stikstof- en fosforemissies verder te reduceren. Voor sommige natuurdoelen is de doelafstand zo groot dat gebiedsgerichte maatregelen nodig zijn om de stromen van stikstof en fosfor (bij) te sturen.
- Het natuur- en het waterbeleid dienen de instroom en de verdere uitbreiding van uitheemse soorten meer gestructureerd aan te pakken. Aanvullend op een preventief beleid is een permanente opvolging en beheersing van risicosoorten nodig.
- Bij het inzetten van instrumenten dient te worden uitgegaan van het beschikbare inzicht in de factoren die bepalend zijn voor de natuurdoelen (bv. populatiedynamiek, functionele relaties, hydrologie, biogeochemische evenwichten, drempelwaarden, niet-lineaire relaties) [272]. De inzet en de effecten van de instrumenten dienen op gestandaardiseerde wijze te worden opgevolgd en geëvalueerd. Dat is essentieel om, via een permanente bijsturing van de instrumentenmix, de gestelde doelen op kosteneffectieve wijze na te streven.
- Op internationaal niveau is een sterk klimaatbeleid essentieel om kans te maken om het verlies van biodiversiteit te stoppen.

Lectoren

Dominique Aerts - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Veerle Beyst - Studiedienst van de Vlaamse Regering
Dirk Bogaert - Universiteit Gent / Arteveldehogeschool
An Cliquet - Universiteit Gent, vakgroep Internationaal Publiekrecht
Hilde Heyrman - Vlaamse Landmaatschappij
Maurice Hoffmann - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Bea Kayaerts - MiNa-raad
Els Martens - Agentschap voor Natuur en Bos
Kris Van Looy - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Jos Van Slycken - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Rudi Verheyen - Stuurgroep Natuurrapport